

EL PORTAL DE SANT DANIEL. DARRERES TROBALLES ARQUEOLÒGQUES AL PARC DE LA CIUTADELLA

L'excavació arqueològica que s'ha dut a terme al voltant de l'antic portal de Sant Daniel de la muralla medieval barcelonina ha permès d'establir fins a set fases constructives. D'aquesta manera s'ha posat de manifest l'evolució de les defenses de la ciutat des del segle XIV fins a principis del segle XVIII. De l'últim període de funcionament de les estructures, el setge que va patir la ciutat l'any 1714 en el marc de la Guerra de Successió, ens

n'ha restat una visió "congelada", amb nombrosos elements defensius conservats *in situ*, com també abundant material bèl·lic procedent d'aquest conflicte. Paradoxalment, la caiguda de la ciutat i la posterior construcció de la fortalesa de la Ciutadella per part de Felip V va permetre la conservació de les estructures d'origen medieval, ja que varen quedar incloses dins el farciment que, com és habitual en les edificacions militars d'aquest període,

omplia el baluard "Del Rey" de la fortalesa borbònica.

Paraules clau: portal de Sant Daniel, muralla medieval, torres, pont de Sant Daniel, escut de la ciutat, Ciutadella, munició, època medieval i moderna, terraplè de la muralla, baluard de Santa Clara, Guerra de Successió, barricades, fortalesa borbònica, barrinades, portalers.

EL PORTAL DE SANT DANIEL. ÚLTIMOS HALLAZGOS ARQUEOLÓGICOS EN EL PARQUE DE LA CIUTADELLA

La excavación arqueológica que se ha llevado a cabo en torno al antiguo portal de San Daniel de la muralla medieval barcelonesa ha permitido establecer hasta siete fases constructivas. Así, se ha puesto de manifiesto la evolución de las defensas de la ciudad desde el siglo XIV hasta principios del siglo XVIII. Del último período de funcionamiento de las estructuras –el sitio que sufrió la ciudad en el año 1714 en el marco de la

Guerra de Sucesión– nos ha quedado una visión "congelada", con numerosos elementos defensivos conservados *in situ*, así como abundante material bélico procedente de este conflicto. Paradójicamente, la caída de la ciudad y la posterior construcción de la fortalesa de la Ciutadella por parte de Felipe V permitieron la conservación de las estructuras de origen medieval, ya que quedaron incluidas en el relleno que, como es habitual en las

construcciones militares de este período, llenaba el baluarte "Del Rey" de la fortalesa borbònica.

Palabras clave: portal de San Daniel, muralla medieval, torres, puente de San Daniel, escudo de la ciudad, Ciutadella, munición, época medieval y moderna, terraplén de la muralla, baluarte de Santa Clara, Guerra de Sucesión, barricadas, fortalesa borbònica, barrenos, portaleros.

THE PORTAL OF SAN DANIEL. THE LATEST ARCHAEOLOGICAL FINDS IN CIUTADELLA PARK

The archaeological excavation that was carried out around the old portal of San Daniel of Barcelona's medieval wall has meant that seven construction stages can be established. This has made clear the evolution of the city's defence system from the 14th century until the beginning of the 18th century. From the last period of the functioning of these structures – the siege that the city suffered in the year 1714, within the

framework of the Spanish War of the Succession – a "frozen" vision has remained for us, with numerous defensive elements preserved *in situ*, as well as abundant war material arising from this conflict. Paradoxically, the fall of the city and later construction of the Ciutadella fortress by Felipe V allowed for the conservation of structures of medieval origin, because they remained within the fill for the "Del Rey" bastion

of the Bourbon fortress, as was common in military constructions of this period.

Keywords: portal of San Daniel, medieval wall, towers, bridge of San Daniel, coat of arms of the city, Ciutadella, munition, medieval and modern eras, wall embankment, bastion of Santa Clara, Spanish War of the Succession, barricades, Bourbon fortress, boreholes, portal guards.

LA PORTE DE SAN DANIEL. LES DERNIÈRES DÉCOUVERTES ARCHÉOLOGIQUES DANS LE PARC DE LA CIUTADELLA

Les fouilles archéologiques qui ont eu lieu autour de l'ancienne porte de San Daniel de la muraille médiévale de Barcelone ont permis d'établir jusqu'à sept phases de construction. Ainsi, l'évolution des défenses de la ville du XIVème siècle jusqu'au début du XVIIIème siècle est devenue visible, manifeste.

Nous avons gardé une vision «congelée» de la dernière période de fonctionnement des structures de

défense- le siège que subit la ville en 1714, durant la Guerre de Succession- avec de nombreux éléments de défense conservés *in situ*, ainsi qu'un abondant matériel de guerre provenant de ce conflit. Paradoxalement, la chute de la ville et la construction postérieure de la forteresse de la Ciutadella par Felipe V ont permis la conservation des structures d'origine médiévale, car elles ont été incluses dans le remblai qui, comme il était habituel dans les

constructions militaires de cette époque, remblayait le bastion «del Rey» de la forteresse bourbonnienne.

Mots clef : porte de San Daniel, muraille médiévale, tours, pont de San Daniel, blason de la ville, Ciutadella, munitions, époque médiévale et moderne, remblai de la muraille, bastion de Santa Clara, Guerre de Succession, barricades, forteresse bourbonnienne, trous de mine, portiers.

Introducció

Entre els mesos d'octubre de 2005 i maig de 2006, es va dur a terme un seguiment arqueològic al parc de la Ciutadella en el marc de les obres de millora que s'hi varen realitzar. Aquest seguiment va permetre de localitzar més d'una seixantena d'estructures arqueològiques que principalment pertanyien, d'una banda, a la muralla d'origen medieval que tancava la ciutat de Barcelona pel seu costat NE i, de l'altra, a la fortalesa que Felip V va manar de construir en aquest indret, a principis del segle XVIII. Entre les estructures localitzades dins del primer dels grups hi havia dos trams de la muralla medieval localitzats a l'actual plaça que s'obre davant del Parlament de Catalunya i, a uns dos-cents metres a l'oest d'aquest punt, el que ja aleshores vam poder identificar com les restes del portal de Sant Daniel de l'antiga muralla medieval.

No és un fet habitual que en una gran ciutat com Barcelona convergeixin tots els condicionants necessaris per tal que conjunts monumentals com el del portal de Sant Daniel puguin arribar fins als nostres dies¹. L'excavació del portal de Sant Daniel presentava unes condicions òptimes per a la seva realització, atès que la ubicació del conjunt monumental, dins del parc més important de Ciutat Vella, facilitava en bona mesura l'execució d'una intervenció arqueològica que, en un context plenament urbà, hagués estat força més complicada de dur a terme.

Context històric

Fins a un moment relativament recent, la historiografia que abordava la construcció de les muralles de Barcelona es fonamentava, bàsicament, en el model proposat per Francesc Carreras Candi a principis del segle XX. Segons aquest model, Barcelona va comptar amb tres recintes emmurallats diferenciats al llarg de la seva història: la muralla romana, la muralla dita de Jaume I i, finalment, la muralla dita de Pere III.

Aquest model s'ha hagut de matisar en el decurs dels anys gràcies a les noves aportacions a nivell arqueològic i

d'interpretació documental, de manera que actualment la construcció de les muralles medievals de la ciutat s'entén com un procés que es va produir a través de diverses fases de molt llarga durada que abastarien el període entre la darrereria del segle XIII i el segle XVI.

La muralla medieval de Barcelona es començà a construir a la Rambla i, si prenem com a referència la xarxa viària actual, pujava en direcció a la plaça de Catalunya, des d'on es dirigia cap a la plaça d'Urquinaona, el carrer de Trafalgar i el passeig de Lluís Companys fins a l'interior del parc de la Ciutadella, on hem localitzat el portal de Sant Daniel, que s'obria en un punt on la muralla medieval girava 90° en direcció NE durant uns 70 metres, després dels quals tornava a reprendre la seva direcció inicial cap al mar. Aquests canvis en la direcció de la muralla permetien deixar el convent de Santa Clara dins de l'àrea protegida (fig. 1).

L'evolució de la muralla en època moderna va estar marcada per l'adaptació a les noves tècniques aparegudes en resposta al perfeccionament i la generalització de l'ús de l'artilleria de pólvora. Aquestes mesures d'adaptació es varen concretar, especialment, en la construcció d'un terraplè adossat a la cara interior de la muralla i en l'afegiment de diversos baluards a la seva cara externa al llarg de tot el segle XVII. Hem d'entendre aquesta modernització com la resposta als conflictes que va viure Barcelona durant aquell segle, entre els quals destaquen la Guerra de Separació entre 1640 i 1652, la Guerra dels Nou Anys entre 1688 i 1697 i, dins d'aquest conflicte, la caiguda de Barcelona després del setge francès de 1697. La zona del portal de Sant Daniel es va protegir mitjançant la construcció, molt possiblement poc abans de 1697, del baluard de Santa Clara, un dels més grans de la ciutat però, alhora, un dels que presentava més mancances a nivell constructiu.

Aquest escenari va tenir un paper destacat en el marc de la Guerra de Successió i, més concretament, a finals d'aquest conflicte bèl·lic, quan la ciutat de Barcelona va patir un bloqueig d'uns tretze mesos de durada, la part

* Actium Patrimoni Cultural, S.L. mgea@actium.cat

1. L'excepcionalitat de la troballa va impulsar l'Institut de Cultura de Barcelona/Museu d'Història de la Ciutat a plantejar una excavació en extensió de la zona per tal d'avaluar l'entitat de les restes, el seu grau de conservació i la morfologia d'aquest sector, pràcticament desconegut, de la muralla barcelonina.

final del qual va esdevenir un setge en tota regla. Els borbònics varen concentrar els seus atacs, principalment, en l'àrea que s'estenia des del baluard de Sant Pere fins al de Llevant.

En un moment avançat del setge, els atacants aconseguiren d'obrir una gran bretxa, anomenada "bretxa reial", al llarg tram de cortina que menava des del Portal Nou fins a Santa Clara. Per aquesta raó, els era vital la presa del baluard de Santa Clara i la del baluard del Portal Nou, ja que això els havia de permetre eliminar el foc de flanc que patirien les tropes que intentessin entrar per l'esmentada bretxa. En conseqüència, el baluard de Santa Clara va patir atacs constants efectuats per les bateries enemigues.

El dia 12 d'agost de 1714, les tropes borbòniques varen iniciar un assalt massiu a tot el sector oriental de la muralla barcelonina, concentrant l'atac especialment en el Portal Nou i el baluard de Santa Clara. En aquest últim punt, havent fracassat el primer atac, els borbònics ho van tornar a intentar la nit entre els dies 13 i 14, atac que causà centenars de baixes en tots dos bàndols, sense aconseguir, però, prendre el baluard. Després d'aquest nou revés, el cap de les forces atacants, el mariscal Duc de Berwick, decidí de tornar a castigar la muralla amb l'artilleria i esperar un moment més propici per tornar a intentar l'assalt final, atac que, com sabem, es va produir finalment l'11 de setembre de 1714 (Albertí, 1964: 265-290).

Resultats de la intervenció arqueològica

Hem agrupat les estructures arqueològiques localitzades (fig. 2) en set fases, en base a la seva cronologia de construcció:

- I – Muralla medieval, portal i pont de Sant Daniel.
- II – Edifici adossat a la muralla
- III – Terraplè amb què es va dotar aquest sector de l'estructura defensiva a partir de principis del segle XVII.
- IV – Construcció del baluard de Santa Clara i nova funcionalitat del portal de Sant Daniel.

V – Elements relacionats amb el moment final de la Guerra de Successió.

VI – Construcció de la Ciutadella.

VII – Enderrocament de la Ciutadella per tal de construir el parc homònim i indicis que apunten com aquest enderrocament, molt possiblement, va afectar les restes medievals enterrades dins d'un dels baluards de la fortalesa.

FASE I – MURALLA MEDIEVAL, PORTAL I PONT DE SANT DANIEL

Aquesta fase correspon a les estructures més antigues localitzades durant l'excavació arqueològica. De la muralla medieval vam poder-ne documentar l'angle de 90 graus que permetia que el convent de Santa Clara quedés inclòs dins el seu perímetre. Un dels trams, del qual hem pogut documentar escassament un metre, provenia directament del Portal Nou amb una direcció NO-SE, mentre que l'altre prenia una direcció SO-NE per tal d'abraçar el convent esmentat. És en aquest tram on s'obria l'antic portal de Sant Daniel, flanquejat per dues torres de planta poligonal.

La construcció de la muralla medieval d'aquest sector es devia iniciar, probablement, a finals del segle XIII o bé, atenent les últimes aportacions en aquest camp², ja entrat el segle XIV. De fet, documentalment s'esmenten treballs en aquest sector l'any 1360 (Cubebes, 2003: 59); ara bé, el que és del tot segur és que els treballs a la muralla varen ser molt discontinus, cosa que possiblement ens pot ajudar a entendre la diferència en el parament marcada per una línia horitzontal que era clarament visible a la torre oriental del portal i al pany de muralla contigu. Aquesta línia, doncs, podria respondre a una de les possibles atuades en els treballs de construcció.

El tram de muralla contigu al portal de Sant Daniel, de la mateixa manera que altres trams d'aquesta obra ja documentats a la ciutat³, està construït mitjançant dos paraments realitzats amb pedres que tenen, com a mínim, la seva cara externa desbastada ("pedra de tall"). El morter que cobria les juntes entre les pedres presentava una coloració ocre ataronjat característica, que també havia estat

² Vegeu els diversos articles d'Albert Cubebes que esmentem a la bibliografia i Cubebes, Puig, 2004:58.

³ Vegeu un recull d'intervencions on s'ha localitzat muralla a Huertas, Rodríguez, 2000:16-23.

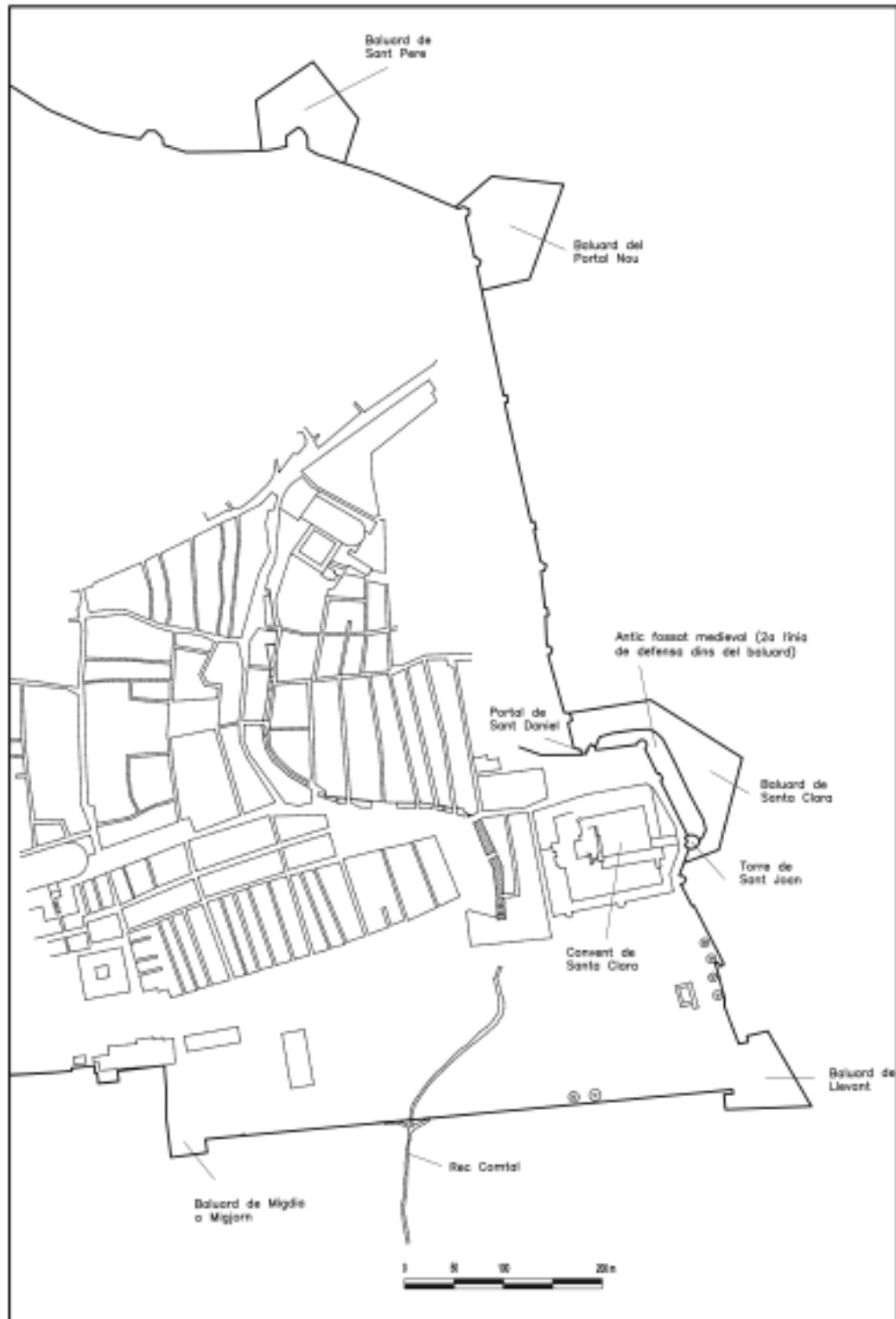

Figura 1
Croquis del sector oriental de la muralla de Barcelona a principis del segle XVIII.
(Planimetria: Miquel Gea)

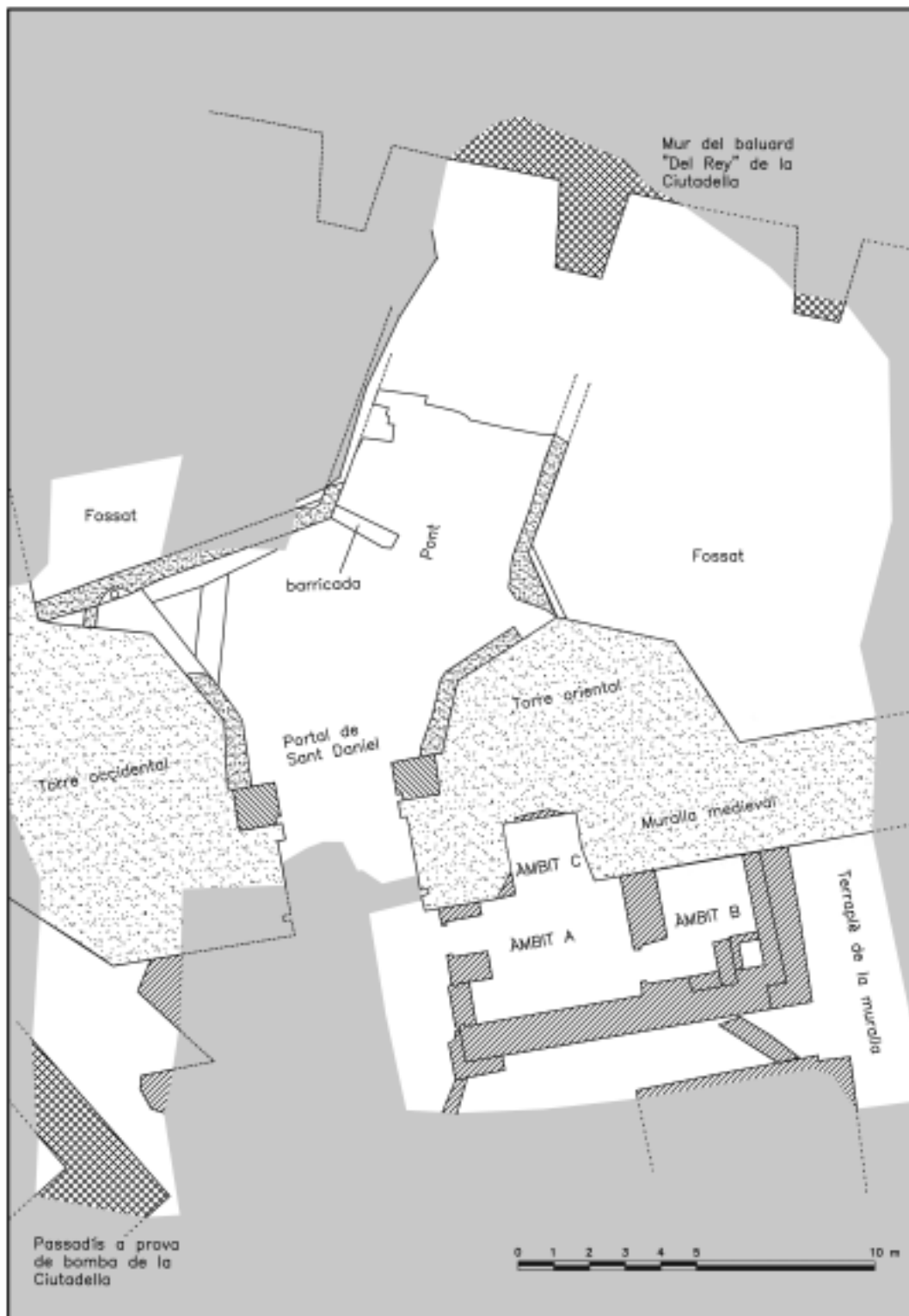

Figura 2
Estructures documentades durant la intervenció arqueològica.
(Planimetria: Miquel Gea-Josep Cruells)

Figura 3
Vista de les restes del portal de Sant Daniel des de la zona on el MHCB va ubicar el mirador d'arqueologia.
[Foto: Marc Bosch]

Figura 4
Vista del portal de Sant Daniel. Podem apreciar-hi, al seu interior, les estructures que hi dificultaven l'accés durant la Guerra de Successió.
[Foto: Marc Bosch]

documentada amb anterioritat. Una barreja de pedres i morter de calç blanquinós, de molt bona qualitat i gran duresa, farceix l'espai que queda entre aquests paraments. A la zona nord-est de la intervenció, hem pogut documentar l'amplada de la muralla, que en aquest punt és de 3,12 m; equivalent, doncs, a dues canes barcelonines, atès que cada cana equivalia a 1,555 m. Aquesta mida concorda plenament amb un plànol publicat per Sanpere i Miquel (Sanpere, 1890: plànol entre les pàgines 58-59), l'original del qual, segons el mateix autor, data de l'any 1614 (Sanpere, 1890: 59). La llegenda d'aquest plànol defineix el tram de muralla que ens ocupa com a "... *muralla a la part de la terra grossa - dos canas*".

Pel que fa al portal de Sant Daniel, hi hem pogut establir, com a mínim, dues fases constructives:

– En un primer moment, el portal comptava amb una porta de fusta de doble batent amb les pollegueres amagades darrere sengles angles del mateix portal. A la zona del portal que donava a l'interior de la ciutat, hi havia un rastell.

– En un segon moment, aprofitant els dos angles de 90° que es formaven entre el frontal del portal i les dues torres poligonals que el flanquejaven, es varen construir dues estructures quadrangulares dotades d'un encaix, cosa que va permetre afegir un segon rastell al davant de les portes de fusta.

El portal té una amplada a la seva banda exterior d'uns 3,30 m. Està flanquejat per dues torres poligonals construïdes amb el mateix tipus de parament que la muralla de la qual formen part. Els angles d'aquestes torres estan confeccionats mitjançant cadenes cantoneres de carreus que presenten un modelat molt més acurat ("pedra de fil") que el de la resta del parament ("pedra de tall"). La torre oriental té quatre cares vistes (fig. 3). A la cota conservada, la torre és massissa i de construcció solidària i, per tant, coetània, de la construcció de la mateixa muralla medieval. Pel costat interior del recinte defensiu, la torre no hi té cap continuïtat i del desenvolupament hipotètic de les seves cares externes en resulta un octògon perfecte (fig. 4). Pel que fa a la torre occidental, també poligonal, només podem apreciar-ne tres cares. De la mateixa manera que a la torre oriental, és totalment massissa fins a la cota conservada. El fet d'estar situada sobre el mateix angle de 90 graus que la muralla presentava en aquest punt, molt possiblement va condicionar-ne la morfologia. La cara més propera al portal és més curta que la resta i no té una orientació paral·lela a la cara oposada de la torre oriental. De la mateixa manera que la seva germana, aquesta torre tampoc no té continuïtat pel costat intern de la muralla. Si desenvolupem la forma poligonal de la torre a partir de les dues cares idèntiques que té, en resulta també un octògon.

Figura 5

Arcada del pont de Sant Daniel.
(Foto: Miquel Gea)

En totes dues torres les cares més properes al portal no enllacen directament amb el parament extern del recinte murat, sinó que, després d'obrir-se uns 20 cm de forma paral·lela al pany de muralla, acaben connectant-hi mitjançant uns paraments que li són perpendiculars. D'aquesta manera, segons la nostra opinió, s'aconseguia que la connexió entre les torres i la muralla, a banda i banda del portal, fos homogènia, atesa la forma diferent que té cadascuna.

Davant del portal de Sant Daniel es conserva parcialment el pont de pedra que servia per salvar el fossat de la muralla. Segons la documentació, es varen realitzar treballs per a la construcció d'aquest pont l'any 1382.⁴ El pont no només s'adossa al portal, com és lògic, sinó també a les estructures quadrangulars afegides davant seu per tal de posar un segon rastell. Aquest fet sembla confirmar la proximitat cronològica entre la construcció del portal i l'afegit d'aquestes estructures.

El pont, amb una amplada a la seva part central d'uns 6 m i una orientació aproximada NO/SE, s'eixampla en arribar al davant del portal fins a uns 11,5 m, adossant-se parcialment a les torres que flanquejaven l'accés a la ciu-

tat. La longitud conservada és d'uns 10,5 m i el seu paviment està realitzat amb pedres quadrangulars força regulars. L'obra del pont s'ha pogut observar pel costat NE, on, en el punt en què s'eixampla fins a adossar-se a la torre oriental, presenta un parament escarpat de molt bona factura. A continuació d'aquest parament és visible l'arrencament d'una arcada, possiblement l'única, ateses les dimensions que tenia el pont segons les planimetries del segle XVII⁵ (fig. 5). Aquesta arcada i, per extensió, tot el pont, resten avui seccionats com a conseqüència de la construcció de la ciutadella borbònica a partir de 1716. Òbviament, el fet que l'arcada es mantingués dempeus un cop es va escapçar, demostra que, en el moment de seccionar el pont per tal de construir la Ciutadella, l'ull d'aquesta estructura ja es trobava totalment farcit de sediment. En aquest sentit, Sanpere i Miquel (Sanpere, 1911: 5 i "Prueba I" als annexos) va publicar un document de l'enginyer Próspero de Verboom que ens informa, amb molt de detall, de l'estat i de les característiques de les defenses de la ciutat comtal durant la Guerra de Successió. L'original del document el va redactar Verboom entre els mesos de febrer i març de 1712, durant el captiveri que patí a la ciutat, ja que havia estat fet presoner a la batalla d'Almenar. Quan l'enginyer d'origen flamenc centra la seva descripció en la zona de Santa Clara, ens informa, entre d'altres coses, de les característiques del portal de Sant Daniel i del pont que s'ha localitzat en la intervenció arqueològica. D'aquesta manera, sabem que el fossat medieval es va conservar dins del baluard de Santa Clara com una segona línia de defensa,⁶ tot i que Verboom també especifica que aquest fossat es trobava molt sedimentat, tal com demostra el fet que el pont no es desplomés en escapçar-lo.

Els murs de carreus que formaven els laterals del pont sobresortien per damunt del paviment. D'aquesta manera actuaven com una barana que s'ha conservat parcialment al SO de l'estructura, mentre que a l'extrem oposat la barana ha desaparegut i només es conserva el mur que flanqueja el pont per sota la cota del paviment de lloses.

4. Agraïm la informació inèdita que sobre aquest punt ens ha facilitat el Sr. Albert Cubeles, informació que forma part de l'exhaustiu estudi que està duent a terme en aquest camp.

5. Vegeu Sanpere, 1890: plànol que hi ha entre les pàg. 58 i 59.

6. Vegeu-ne un croquis a Albertí, 1964: 274.

Entre la barana i la torre oriental, al costat SO del pont, podem diferenciar un espai de forma aproximadament triangular que presenta indicis d'haver estat tancat amb una porta. En un dels costats d'aquest espai, hi vam poder documentar una latrina de secció semicircular inserida dins del mur que hem considerat com a barana del pont en aquest sector. Una possible interpretació per a aquest espai és que es tracti d'una mena de garita per efectuar la vigilància dels moviments que es produïen davant del portal.

Encara dins del pont hi havia dos possibles bancs o puja-dors, construïts amb pedres lligades amb morter de calç, que s'adossaven a les cares de les torres més properes a l'accés a la ciutat.

Pel que fa al fossat d'origen medieval que vam poder documentar al costat oriental del pont de Sant Daniel, hi vam efectuar un petit sondeig mecànic que va permetre arribar fins a les fonamentacions de la torre oriental del portal i del pont, respectivament. La de la torre oriental estava formada per una petita banquetta que sobresortia de la línia marcada per la torre només uns 30 cm. La màxima alçada conservada de la torre oriental des de la seva fonamentació era d'uns 5,35 m.

Vam poder documentar la fonamentació del pont en una petita superfície. Estava construïda mitjançant una barreja de morter de calç i pedres molt dura. El perfil de la seva banda externa denotava que s'havia realitzat mitjançant un encofrat perdut. Cal destacar que, en aquesta fonamentació, hi vam poder observar un forat de secció quadrangular que era l'efecte de l'empremta deixada per una fusta, utilitzada amb gairebé total seguretat per tal de construir el pont i de la qual quedaven encara força restes. El poc material ceràmic que vam poder recuperar associat a les fonamentacions de la torre i del pont no ens va permetre confirmar ni desmentir la cronologia de construcció que la documentació aporta, atès que es tractava de tipologies ceràmiques de terrissa amb un període de producció massa llarg com perquè poguessin aportar dades concloents en aquest sentit.⁷

Figura 6

Carrer que comunicava amb el portal de Sant Daniel. A la dreta, façana de l'edifici adossat a la muralla.

En el mateix sondeig, vam poder observar en secció una petita part de l'antic fossat medieval. El material ceràmic recuperat a l'estrat més profund que el farcia el situa cronològicament entre finals del segle XVI i tot el segle XVII.⁸ Aquest material, però, tot i correspondre a l'estrat inferior del fossat en el punt on es va realitzar la cala, no ha de pertànyer pas al moment d'inici de la sedimentació del vall, atès que està ben documentada la neteja i reexcavació periòdica dels fossats de la ciutat (Perelló, 1996: 160-161).

FASE II – EDIFICI ADOSSAT A LA CARA INTERIOR DE LA MURALLA

Pel que fa a la zona de la intervenció que queda dins de l'àrea tancada per la muralla, hi vam documentar part del carrer que comunicava directament amb el portal, amb un paviment empedrat de bona factura. Vam poder

7. El material que vam poder recuperar associat a aquestes fonamentacions va ser molt escadusser: una nansa de poal amb cobertura de vernís verd i un altre fragment de nansa d'una possible gerra, càntir o poal amb cobertura de vernís incolor.

8. Es tracta sobretot de diversos fragments de pisa amb decoració de reflex metàl·lic, maiòlica ligur tipus "Berettino", blava de Barcelona i blava catalana.

Figura 7
Edifici adossat a la cara interior de la muralla.
(Foto: Marc Bosch)

delimitar un dels costats d'aquest carrer, mentre que l'altre no va ser possible exhumar-lo arran de la presència de dos arbres monumentals del parc. En el costat NE del carrer, s'hi obre un edifici de forma rectangular adossat a l'arrebossat de la cara interna de la muralla mitjançant dos murs que formen els costats curts del rectangle, mentre que els dos costats llargs els formen, d'una banda, la mateixa cara interna de la muralla i, de l'altra, un mur construït amb carreus, les junctures dels quals estan cobertes per un encintat de morter (fig. 6). La façana de l'edifici se situa en un dels costats curts del rectangle i s'obre al vial que connecta directament amb el portal de Sant Daniel. En aquesta façana hi ha l'única porta d'accés a l'edifici, al costat de la qual se situa una finestra amb els muntants motllurats (fig. 7).

Internament vam poder diferenciar clarament tres àmbits, que hem definit com a àmbits A, B i C, respectivament (fig. 8). Els àmbits A i B, separats per un mur, estan inclosos dins del rectangle que forma l'edifici, mentre que l'àmbit C va ser construït, en un moment que no hem pogut datar, en desmuntar part del parament intern de la muralla medieval i buidar-ne parcialment el farciment.

Àmbit A

Amb accés directe des de la porta d'entrada a l'edifici, aquesta sala o habitació té una superfície aproximada

Figura 9
Brocal de pou amb l'escut de la ciutat gravat (àmbit B de l'edifici adossat a la muralla).
(Foto: Miquel Gea)

d'uns 15 m² distribuïts en un espai de forma aproximadament quadrangular. Gairebé totes les parets estan recobertes amb un arrebossat de morter de calç, mentre que el paviment de l'estança està format per maons plans disposats "a la mescla". Aquest paviment només s'ha conservat a les zones properes a les parets, circumstància que, tal com explicarem més endavant, creiem que es pot relacionar amb la Guerra de Successió.

Àmbit B

Aquest espai, d'uns 9 m², està situat a continuació de l'anterior, del qual resta separat per un mur on s'obre l'accés que comunica tots dos àmbits. Aquesta habitació, sense cap obertura a l'exterior, també té planta quadrangular. Adossat a la cantonada est d'aquest àmbit, hi vam localitzar un pou amb el brocal de planta quadrada, format mitjançant la unió de dos grans blocs de pedra treballada que s'adossen als dos murs que formen aquesta cantonada de l'habitació. La unió entre els dos blocs va ser reforçada amb una grapa metàl·lica de la qual encara s'aprecien restes. Només era visible una de les cares del brocal, ja que a l'altra s'hi va adossar, en un moment posterior, una pica de pedra que es recolza sobre una estructura construïda amb carreus. A l'única cara visible del brocal, hi va aparèixer esculpit l'escut de la ciutat en perfecte estat de conservació: escut caironat quarterat,

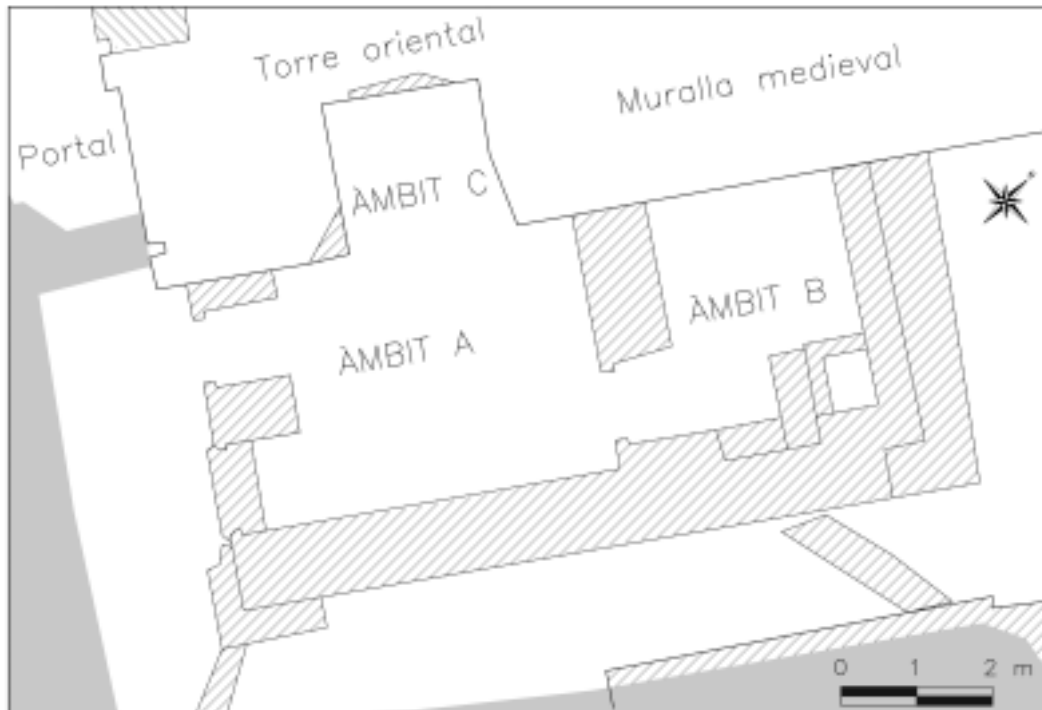

Figura 8
Àmbits de l'edifici adossat
a la muralla.
(Planimetria: Miquel Gea)

amb el primer i el quart quarter ocupats per sengles creus de Sant Jordi i el segon i tercer per dos pals verticals (fig. 9).

Al costat SE d'aquest àmbit s'hi obre un armari de paret dins del qual encara es poden apreciar les marques deixades per les dues lleixes que, com a mínim, posseïa originalment.

La pica de pedra esmentada anteriorment presenta un desguàs que travessa el mur i té continuïtat en una canalització, dins la qual, ja a l'exterior de l'edifici, hi vam localitzar un conjunt de més de 500 monedes, la major part de les quals són ardits encunyats a Barcelona per l'arxiduc Carles durant la Guerra de Successió.⁹ En alguns dels exemplars es pot llegir l'any d'encunyació, 1708 i 1709; fet que, sumat al fet que les monedes es trobaven majoritàriament agrupades en piles i que al seu voltant hi apareixien restes de fibres, pertanyents possiblement a un contenidor de fusta, apunta clarament cap

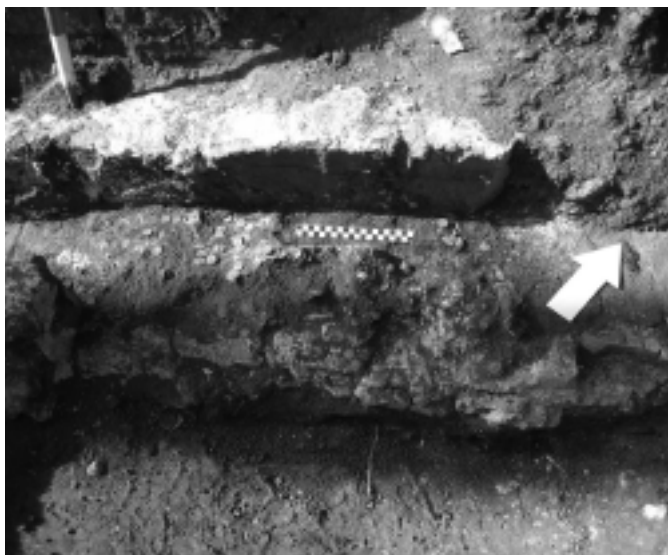
a una ocultació o deposició intencionada del conjunt en el marc de la Guerra de Successió (fig. 10).

Com en el cas de l'àmbit A, el paviment de maons de la zona central de l'habitació havia estat parcialment retirat. El mur NE d'aquest espai forma el costat curt, oposat a la façana, del rectangle que defineix l'edifici, i apareix reforçat amb un segon mur, la part externa del qual està construïda de forma molt barroera, possiblement mitjançant la tècnica de l'encofrat perdut, cosa que sembla indicar que no estava previst que hagués de quedar a la vista.

Àmbit C

Aquest àmbit, tal com hem apuntat més amunt, es va construir destruint part del parament intern de la muralla medieval i buidant-ne el farciment. Atès que aquest farciment està realitzat mitjançant una barreja de pedres i morter de calç, la cavitat resultant d'aquesta acció de

9. El conjunt es troba encara en procés de restauració, motiu pel qual no se n'ha pogut efectuar encara un estudi numismàtic més acurat. La data d'encunyació més moderna és de l'any 1711.

Figura 10

Conjunt monetari interpretat com una ocultació relacionada amb la Guerra de Successió.
(Foto: Miquel Gea)

destrucció devia presentar moltes irregularitats, cosa que possiblement explica el fet que estigui revestida amb paraments de maó i pedra, que, alhora, varen ser arrebossats amb una capa de morter de calç. Té una superfície útil de poc més de 4 m² i, a la paret que en tanca el fons s'hi obre un nínxol quadrangular que presenta a la seva base un retall semicircular, que sembla haver estat relacionat amb algun objecte. No descartem, en aquest sentit, que es tracti d'una petita fornícula, dedicada tal vegada a algun sant (fig. 11).

A pocs centímetres de la cota màxima superior conservada d'aquest àmbit, vam poder documentar les restes del que hem interpretat com una prestatgeria construïda amb maons lligats amb morter de calç que discorria de forma perimetral per les tres parets que formen l'àmbit

C. Per sobre d'aquesta prestatgeria, continuava el mateix arrebossat que cobria les tres parets de l'estança, a la part superior del qual es podia intuir clarament en alguns punts que ja començava a tancar per formar el sostre. Tot apunta que aquest sostre era també el resultat de buidar part del farciment de la muralla, possiblement també regularitzat, atès que no hem trobat cap indicatiu cap a un embigat o a una volta per tal de cobrir aquest espai.

L'arrebossat que se situava al voltant del nínxol esmentat contenia restes de pintura que possiblement havien format línies ornamentals.

A diferència del que succeïa en els dos àmbits anteriors, el paviment, aquí també construït amb maons disposats "a la mescla", es conservava de forma pràcticament íntegra. L'accés des de l'àmbit A al C ocupava en principi tota l'amplada d'aquest últim, si bé al terra hi havia dos forats circulars a cada un dels extrems del seu accés i les restes d'un tercer forat, quadrangular, situat enmig dels dos anteriors. Aquests forats els vam interpretar com les restes d'un tancament per a aquest espai, possiblement una porta de doble batent.

Pel que fa a la interpretació que efectuem respecte de la funcionalitat de l'edifici descrit, des d'un primer moment es va plantejar la possibilitat que es tractés del cos de guàrdia del portal. Si bé no descartem aquesta hipòtesi, actualment ens plantejem una altra possibilitat, ja que es podria tractar de la caseta dels "portalers" o guardes del portal, una mena de funcionaris municipals encarregats, entre d'altres coses, de l'obertura i el tancament de les portes de la ciutat i de vetllar per les penyores que la gent els deixava. Dos documents inclosos dins del *Llibre de Deliberacions del Consell de Cent* de l'any 1645 són rellevants respecte a aquesta hipòtesi.¹⁰ En el primer, els "portalers" del portal de Sant Daniel es queixen dels problemes que l'aigua provocava a la seva caseta els dies de pluja, ja que discorria pel "*pas de la muralla*" i es filtrava entre una de les parets i la volta d'una de les torres; a més d'informar-nos que aquesta

10. Un d'aquests documents apareix referenciat a l'obra d'Antònia Maria Perelló (Perelló, 1996:167).

caseta estava a tocar d'una de les torres del portal i que a sobre de la caseta hi havia un terrat.¹¹ El segon dels documents, uns mesos posterior, és un "*Memorial de l'obra se a de fer en la caseta del Portal de Sant Daniel*", on el mestre de cases Macià Cosí detalla el material necessari per dur a terme les obres per tal de solucionar el problema de l'aigua.¹² Tot i que cap dels documents és conclouent quant a la identificació de l'edifici adossat a la muralla com a caseta dels "portalers", creiem que aquesta atribució és, si més no, molt probable. La presència de l'escut municipal documentat al brocal del pou també reforça aquesta hipòtesi, ja que sabem que els "portalers" de la ciutat depenien del Consell de Cent, institució a la qual es dirigeixen per tal d'arranjar els seus problemes. La referència al "pas de la muralla" que apareix als documents, molt probablement correspon al terraplè de la muralla, el qual, segons la nostra interpretació, se situava a tocar de la part posterior d'aquest edifici.

Tot i així, desconexim si aquests funcionaris municipals varen continuar a les casetes dels portals de la ciutat quan, un cop perduda la Guerra de Separació, el 1652, totes les fortificacions de Barcelona varen passar a dependre directament de la corona espanyola. No sabem, doncs, si la funció de la caseta dels "portalers" va canviar des d'aquesta data, de manera que no és descartable que s'utilitzés com a cos de guàrdia del portal o com a part d'aquest cos de guàrdia.

Pel que fa a la cronologia de l'edifici, no vam poder arribar als seus nivells de fonamentació i, per tant, no disposem de material associat que ens porti una data de construcció. Tot i així, la tipologia constructiva de l'edifici, el fet que s'adossi a la muralla medieval i, especialment, la relació física amb els elements corresponents a la següent fase, elements que tenim datats documentalment de la primera del segle XVII, ens fan proposar una data de construcció durant el segle XVI.

Tot i així, no descartem reformes importants en aquest edifici durant el segle XVII i/o principis del segle XVIII.

Figura 11
Àmbit C de l'edifici adossat a la muralla. Aquest espai va ser guanyat buidant part del farciment de la muralla medieval.

FASE III – TERRAPLÈ DE LA MURALLA

A una cana (uns 1,5 m) de distància del mur que tancava el costat llarg de l'edifici de la fase anterior, vam poder-hi identificar, només en alçat, atès que es trobava en el límit de l'excavació, un altre mur que relacionem amb la trama urbana de la ciutat. L'espai entre aquests dos murs configura el que podria haver estat un carrer. Ara bé, el tram final d'aquest hipotètic carrer apareixia tancat per un altre mur que va unir diagonalment els dos anteriors. Tant el tancament del possible carrer posterior a l'edifici, com l'annexió d'un mur de reforç en un dels seus costats curts, creiem que es poden relacionar amb una reordenació d'aquest espai que es va produir a partir, com a mínim, de 1610, com a conseqüència de la construcció del terraplè de la muralla (Perelló, 1996: 153, 154).¹³ El

11. *Deliberacions del Consell de Cent* II-154, 1645, fol 83 V., sense datar.

12. *Deliberacions del Consell de Cent* II-154, 1645, fol 153 V., sense datar.

13. També hem trobat una referència al "Terraplè de les muralles que à (sic) fet la ciutat" a: Sanpere, 1890: plànol que se situa entre les pàgines 58 i 59.

sistema de terraplens s'havia anat imposant des de finals del segle XV i principis del XVI (Díaz, 2003: 84). Aquest terraplè, de dimensions considerables, s'adossava a la muralla per la seva cara interna i, d'aquesta manera, adequava l'estructura defensiva als avenços poliorcètics. El terraplè servia per absorbir millor els impactes de l'artilleria enemiga i, alhora, permetia un millor moviment dels efectius i l'artilleria dels defensors. Els estrats que vam documentar a la zona que ocupava el terraplè van proporcionar material que podem situar cronològicament entre finals del segle XVI i principis del segle XVII, cosa que creiem que reforça aquesta hipòtesi.

La interpretació d'aquest espai que, en un primer moment, semblava un carreró sense sortida, va ser possible per la identificació d'un estrat que presentava un fort pendent que pujava des de l'inici de l'hipotètic carreró en direcció al terraplè de la muralla, com també una línia diagonal amb la mateixa inclinació, marcada per l'encintat del mur posterior de l'edifici quadrangular que hem descrit en aquest apartat. Aquests dos elements apunten clarament al fet que, en aquest espai, s'hi va situar una rampa de terra per tal d'accedir al terraplè. La mateixa apreciació implicava que l'edifici adossat a la muralla era anterior a principis del segle XVII i, d'altra banda, que l'encintat decoratiu que se situava a les junctures dels carreus del seu mur posterior es va aplicar en un moment en què ja s'havia construït la rampa d'accés esmentada.

FASE IV – LA CONSTRUCCIÓ DEL BALUARD DE SANTA CLARA I LA POSSIBLE NOVA FUNCIONALITAT DEL PORTAL DE SANT DANIEL

La intervenció al voltant del portal de Sant Daniel ens ha fet plantejar una nova problemàtica interpretativa respecte a la seva utilització com a un dels punts importants d'entrada i sortida de la Ciutat Comtal a partir de finals del segle XVII. La utilització del portal amb la seva funció original, l'hem poguda documentar amb seguretat fins al moment de la Guerra de Separació i, més concretament, fins a l'any 1645, quan, en els documents esmen-

tats anteriorment i pertanyents al *Llibre de Deliberacions del Consell de Cent* d'aquell any¹⁴, els “portalers” del portal de Sant Daniel fan referència, entre d'altres coses, a la possible reobertura del seu portal. Cal destacar, en aquest sentit, que era habitual, en temps de guerra, inutilitzar alguns portals de la ciutat emplenant-los de terra per tal de minimitzar els punts febles de la muralla i poder concentrar millor els efectius de la defensa.

També sabem que és principalment durant el segle XVII quan Barcelona construeix la majoria de baluards, llevat dels de la muralla de mar, construïts durant el segle XVI (Perelló, 1996: 149).

Pel que fa al baluard de Sant Clara, que protegia la zona del portal de Sant Daniel, no hem pogut esbrinar la seva data de construcció exacta, si bé sembla que durant la Guerra de Separació no estava construït, si més no atenent diverses representacions cartogràfiques d'aquell moment (Galera, Roca, Tarragó, 1982:48,52). Sí que apareix, en canvi, a l'abundant planimetria generada al voltant del setge i caiguda que va patir la ciutat l'any 1697, davant l'exèrcit francès (Galera, Roca, Tarragó, 1982:64, 70, 72, 73,74, 76, 80), mentre que en un plànol datat a l'any 1694, on es proposen una sèrie de millores per a les defenses de la ciutat, el baluard de Santa Clara es dibuixa puntejat com a projecte (Galera, Roca, Tarragó, 1982:82).¹⁵

La hipòtesi segons la qual el portal de Sant Daniel va perdre la seva funció inicial en construir-se el baluard de Santa Clara es reforça per la inexistència documental del pont que hauria de salvar el fossat del baluard, que fa inviable la possibilitat que el portal estigués en ús després d'aquell moment. En aquest sentit, creiem que és important remarcar que la revisió de diversos plànols que hem trobat publicats de la segona meitat del segle XVII i principis del segle XVIII ens mostra com diversos baluards de la ciutat construïts davant d'algun dels portals estaven connectats amb l'exterior mitjançant un pont que servia per salvar el fossat del propi baluard.¹⁶ Un altre document que, tal com ja hem apuntat, ens ha proporcionat

14. *Deliberacions del Consell de Cent* II-154, 1645, fol 83 V., sense datar.

15. Vam poder consultar una còpia digital d'alta qualitat d'aquest plànol gràcies al Sr. Albert Cubeles. El plànol original (còpia fotogràfica del segle XIX) és propietat de l'AHCB (Número de registre 3003, Codi PL-1-1-43).

16. És el cas, per exemple, del Portal Nou, portal de l'Àngel i portal de Sant Antoni (vegeu per exemple Galera, Roca, Tarragó, 1982: 76, 80, 128, 132).

una informació molt acurada sobre l'estat de les defenses de la Barcelona de principis del segle XVIII és la descripció que en va fer Pròsper de Verboom durant el seu captiveri a la ciutat comtal, document publicat per Sanpere i Miquel que creiem que fins ara no ha estat valorat en la seva justa mesura (Sanpere, 1911: "Prueba I" de l'apèndix). Segons la descripció de Verboom, el portal de Santa Madrona, el baluard de Sant Antoni, el baluard del Portal de l'Àngel, el baluard del Portal Nou i el Portal de Mar comptaven amb un pont per tal de poder accedir-hi i sortir-ne. En el cas, però, del baluard de Santa Clara, no en cita cap.

Si bé Verboom explica que en el flanc esquerre del baluard de Santa Clara s'hi obria una poterna per anar al fossat, i que aquest fossat estava molt sedimentat, entenem que això no implica que permetés la circulació de carruatges fins a l'interior del baluard, atès que estava envoltat per la construescarpa del mateix fossat, el camí cobert i el glacis. No obstant això, no descartem que un cop bastit el baluard de Santa Clara, fos possible l'entrada i la sortida a través del portal de Sant Daniel a peu, utilitzant aquesta poterna.

Així doncs, sembla que el portal de Sant Daniel, des del moment que es va construir el baluard de Santa Clara, va quedar relegat a un paper secundari pel que fa a la seva funció específica de punt d'entrada i sortida de la ciutat. D'aquesta manera, a partir d'aquell moment, la seva funció principal hauria estat la de servir d'accés directe des de l'interior de la ciutat al terraplè del baluard de Santa Clara, per tal de defensar-lo, actuant aquest tram de muralla antiga i el portal com a "gola" del baluard, parlant en termes militars.

Aquesta funcionalitat explicaria l'existència d'una estructura quadrangular que tancava més de la meitat de l'amplada del portal. Tot i estar molt arrasada, vam poder observar que tenia els paraments bastits amb pedres lligades amb morter de calç i el seu interior estava farcit amb pedres i terra. En el mur que la tancava pel costat N/N-E, s'hi van documentar les restes d'un arrebossat, cosa que

creiem que apunta cap a una intencionalitat constructiva que no respon únicament a la resolució d'una contingència puntual, sinó a una actuació de més llarga durada.

L'anul·lació del portal de Sant Daniel com a punt d'entrada i sortida destacat pensem que és del tot assumible, atès que el barri de Ribera comptava amb d'altres accessos importants, com el portal de Mar o bé el proper portal menor del Carnalatge, que podien perfectament complir amb aquesta funció. Cal recordar, en aquest sentit, que la construcció de la Ciutadella va anul·lar definitivament tant el portal del Carnalatge com el de Sant Daniel, en el cas que encara fos vigent la seva utilització com a portal per a vianants.

FASE V – ESTRUCTURES POSSIBLEMENT RELACIONADES AMB LA GUERRA DE SUCCESSIÓ

Diverses estructures documentades durant la intervenció, com també el material de guerra recuperat (bales de canó, de fusell, pedras foguera) i el que hem identificat com a nombrosos impactes de canó en el parament de la muralla, creiem que es poden relacionar amb la Guerra de Successió. La hipòtesi queda reforçada pel fet que, un cop acabada aquesta guerra, no va tenir lloc cap més acció bèl·lica en aquest indret, ja que va quedar englobat i enterrat dins d'un dels baluards de la ciutadella que Felip V va ordenar bastir a Barcelona.

Entre les estructures possiblement relacionades amb aquest conflicte hi ha un mur construït directament sobre el paviment del pont i orientat de forma transversal a aquest. Sembla que fou dispostat per actuar com una mena de barricada, per tal de dificultar l'accés al portal. Si perllonguem l'alineació del mur, creuant transversalment tot el pont, hi trobem dos forats quadrangulars que servien per sustentar pilars de fusta, un dels quals s'ha conservat parcialment, i que probablement sostenien algun tipus d'estructura perible. Al final d'aquesta alineació, s'hi observen les restes del que podria haver estat un altre mur oposat al primer que hem esmentat, i que tancaria aquest possible sistema defensiu.

Figura 12
Rasa defensiva
davant del portal
de Sant Daniel.

Davant del portal, tot i que encara dins de la superfície del pont, vam poder documentar-hi una rasa que també era perpendicular al pont. Per tal de realitzar-la, no es van limitar únicament a extreure part de les lloses del paviment, sinó que en van retallar algunes per tal de dotar la rasa o trinxera de l'alineació desitjada. Pel que fa a la seva utilitat, pensem que, amb gairebé total seguretat, servia per a fixar una altra barrera o barricada defensiva de la qual no han quedat restes (fig. 12).

A l'interior del portal, que tal com hem vist a la fase anterior ja havia vist restringida la seva llum, s'hi va construir un passadís que el feia més estret, de manera que l'espai quedava limitat a l'amplada d'una persona. Aquest passadís va ser realitzat mitjançant dues parets construïdes amb pedres i elements constructius reaprofitats sense lligar, exceptuant-ne la primera filada, que en ambdós casos estava fixada al paviment del portal amb una capa de morter de calç. Aquest fet possiblement ens està indicant una construcció apressada o d'urgència. Així mateix, la part anterior o més externa del passadís es va dotar d'un muntant i una porta de fusta dels quals encara queden restes. La configuració interna del passadís

disposava d'un encaix per tal que la porta d'entrada no destorbés el pas en quedar oberta. L'altre extrem del passadís, al costat de l'interior de la ciutat, conservava l'accés original, constituït per una porta amb muntants de carreus i una llinda reaprofitats.

Aquest passadís va ser tapiat en el seu tram més intern, en un moment que pensem que es podria situar durant els últims episodis del setge que va patir la ciutat durant la Guerra de Successió. Aquest tapiat va ser realitzat amb material constructiu acumulat sense cap morter que el lligués, entre el qual hi ha diversos maons idèntics als que configuren el paviment dels àmbits A, B i C de l'edifici annex a la muralla, paviments que, tal com apuntàvem més amunt, havien estat arrencats parcialment. És per aquest motiu que creiem molt possible que aquests maons del tapiat del passadís provinquin dels paviments esmentats, situats a menys de quatre metres de distància, arrencats en un moment en què, possiblement, va caldre actuar amb molta rapidesa i, per tant, s'hagueren d'utilitzar els materials més a l'abast.

Molt possiblement relacionat amb aquest tapiat, n'hi ha un altre que segella la porta d'entrada a l'edifici annex a la muralla. De fet, aquest tapiat és en certa manera la continuació d'un dels murs del passadís que hem esmentat anteriorment. Tot apunta que en el moment en què es tapia la porta d'accés a l'edifici, s'habilita una mena d'estructura que possiblement actua com a escala per tal de poder utilitzar la finestra d'aquest edifici com a accés. El fet que aquest espai s'amortitzés després de la Guerra de Successió amb la construcció de la ciutadella borbònica, relaciona de forma clara aquestes estructures defensives amb el conflicte. Així mateix, els detallats escrits de cronistes contemporanis dels fets com Francesc de Castellví reforcen aquesta atribució.

Tanmateix, desconeixem quina utilització es va fer del portal i de l'àrea circumdant entre el moment de la caiguda de la ciutat, l'11 de setembre de 1714, i la construcció de la Ciutadella, els fonaments de la qual es varen començar a bastir al març de 1716, encara més si tenim

Figura 13
Bales de canó sobre el paviment del pont de Sant Daniel.
(Foto: Miquel Gea)

Figura 14
Impactes de bala de canó al parament de la torre oriental del portal de Sant Daniel.
(Foto: Marc Bosch)

en compte que ens ha arribat amb el seu accés tapiat i, per tant, de ben segur el portal era impracticable. Aquest fet pensem que reforça la idea segons la qual el portal de Sant Daniel, des del moment en què es va construir el baluard de Santa Clara, només va actuar com a accés a aquest baluard, ja que s'havia anul·lat el seu paper de portal d'entrada i sortida de la ciutat.

Material bèl·lic recuperat

Clarament relacionat amb les estructures que hem explicat dins d'aquesta fase, podem destacar la quantitat considerable de material bèl·lic recuperat al llarg d'aquesta intervenció arqueològica, especialment 55 bales de canó senceres i 6 mitges bales de diverses mides (fig. 13).

A principis del segle XVIII, la grandària dels canons no es mesurava pel seu calibre com en l'actualitat, sinó pel pes de la bala de ferro massís que disparaven, mesurat en lliures de 460 grams (Hernández, 2003: 162). Entre els canons de gran potència destacaven els canons de 24 i els de 36 lliures, destinats especialment a batre les muralles de les fortificacions. La bala tipus d'un canó de 24 lliures havia de pesar, doncs, 11,040 kg, mentre que la d'un canó de 36 lliures havia de pesar uns 16,560 Kg. Tot i així, hem trobat referències que apunten que, a la pràctica, el pes de les bales era molt divers. Entre els factors que provocaven aquesta variabilitat hi havia, per exemple, la qualitat del ferro emprat en la fosa de la bala. De les bales de canó senceres que hem recuperat,

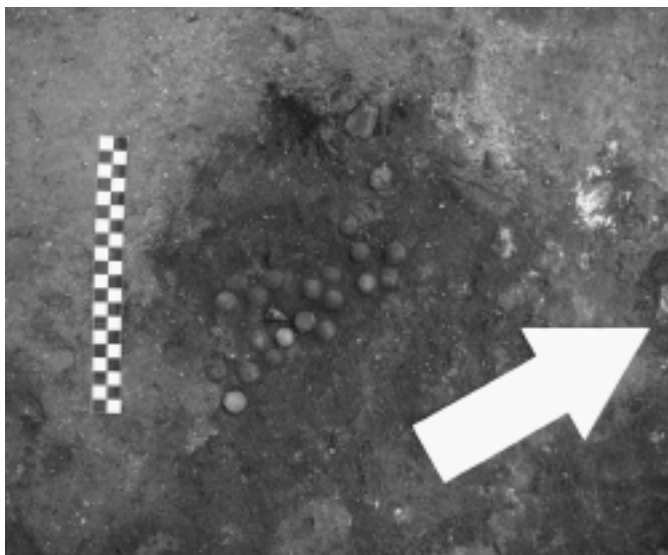

Figura 15
Bales de fusell i pedra foguera a l'interior de l'edifici adossat a la muralla.
(Foto: Miquel Gea)

46 les hem identificat com a bales de 24 lliures i 5 com a bales de 36 lliures. Aquestes dues tipologies representaven la majoria de les bales de canó recuperades, tot i que també vam recuperar una possible bala de 16 lliures, una altra possiblement de 3 lliures i una altra que, amb uns 3,5 kg, no hem pogut adscriure a cap tipologia concreta.

El pes mitjà de les bales que hem considerat com a bales de 24 lliures és de 11,97 kg, mentre que el de les bales identificades com a bales de 36 lliures és de 17,79 kg, xifres que s'aproximen força al pes teòric. En aquest sentit, cal tenir en compte que les bales, de moment, no han estat restaurades i, per tant, presenten moltes concrecions.

Segons Albertí¹⁷, durant el setge de Barcelona de 1714, 38 canons de 24 lliures i 8 de 36 lliures varen tenir com a

objectiu (únic o combinat amb d'altres) el baluard de Santa Clara i/o la zona del portal de Sant Daniel (fig. 14). Els primers representen el 82,6% del total i els segons el 17,4%, mentre que les bales de canó de 24 lliures localitzades en la intervenció representen el 90% (de la suma de les de 24 i 36 lliures recuperades) i les de 36 lliures el 10% aproximadament, xifres que, atesa la seva similitud, creiem que són força reveladores.¹⁸

A banda de les bales de canó, també vam poder recuperar una possible granada de mà (cal recordar que part de les tropes d'elit que varen participar en els atacs a la zona de Santa Clara eren granaders), diverses desenes de bales de fusell, totalment esfèriques i d'uns 1,5 cm de diàmetre (Albertí, 1964: 155) i alguns pedrenyals o pedres foguera (fig. 15).

FASE VI – LA CIUTADELLA

Dins de l'àrea excavada hem pogut documentar, tal com havíem previst arran de l'estudi de la zona efectuat en base a la intervenció anterior al parc de la Ciutadella (Gea, inèdit), dues estructures pertanyents a la fortalesa feta erigir per Felip V. En primer lloc, vam documentar, a tocar del límit sud de l'excavació, dos murs, amb una orientació nord-sud i est-oest, i que formaven entre si un angle de 90°. Estaven construïts amb pedres lligades amb un morter de calç de bona qualitat. La part oest del mur d'aquesta estructura, que presentava una direcció aproximada E-O, estava escapçada a conseqüència de la construcció del gran col·lector del Bogatell a cavall entre els anys 80 i 90 del segle passat. Pel que fa a la seva interpretació, es tracta de part del passadís "a prova"¹⁹ que se situava a l'interior del baluard "Del Rey" de la ciutadella borbònica i que tenia forma de "T", passadís del qual ja vam poder documentar un altre tram durant la nostra intervenció anterior al parc (Gea, inèdit: 39).

La segona de les estructures de la fortalesa que hem pogut documentar és part del costat intern del mur que formava el perímetre o escarpa del baluard "Del Rey". Aquest mur, de la mateixa manera que la resta de murs

17. Albertí, 1964: notes de les pàgines 251, 259 i 261 i mapa IX de l'apèndix.

18. Cal esmentar que desconeixem si la cadència amb què podien disparar els canons de 24 i de 36 lliures era la mateixa.

19. Expressió que trobem habitualment als plànols de les fortificacions d'època moderna i que fa referència al sistema constructiu d'alguns edificis militars que permetia fer-los invulnerables a les bombes de l'època; hem d'entendre, doncs, "a prova" com "a prova de bomba".

defensius de la fortalesa, comptava amb uns contraforts interns que el reforçaven²⁰, dels quals hem pogut documentar dos, un dels quals de forma parcial. El vam poder exhumar en una potència d'uns 1,8 m, tot i que continuava per sota d'aquesta cota. Tenia una factura idèntica a la ja descrita pels murs de la Ciutadella explicats al paràgraf anterior.

FASE VII – L'ENDERROCAMENT DE LA CIUTADELLA

Finalment, volem destacar la documentació de sis forats circulars localitzats a diversos punts del farciment de la muralla medieval, un dels quals és a l'interior del portal de Sant Daniel. Aquests forats tenien tots aproximadament 5 cm de diàmetre i semblaven haver estat efectuats amb un sistema de perforació giratori (és a dir, no varen ser realitzats per percussió), la qual cosa descarta que puguin ser restes de l'acció d'un martell hidràulic com el que duen moltes màquines retroexcavadores. A banda d'això, el sector final dels forats apareixia sempre ennegrit i molts presentaven una inclinació diagonal respecte de l'estructura que foradaven.

Pel que fa a la seva interpretació, ens inclinem a pensar que es tracta de la part final de diverses barrinades o forats per tal de facilitar el desmuntatge de les estructures mitjançant explosius. Aquestes barrinades es realitzaven, com el seu nom indica, mitjançant una barrina giratòria, i podien arribar a fer diversos metres. Un cop practicada, s'omplia amb explosiu el seu interior i es feia detonar. En moltes ocasions, però, l'explosiu no ocupava tota la barrinada, la qual cosa explicaria per què s'han conservat els centímetres finals i per què els sis forats estan ennegrits (fig. 16).

La gairebé plena coincidència entre la cota d'arrasament de la fortalesa i la de les estructures d'origen medieval afectades per les barrinades apunta clarament que les voladures es realitzaren durant l'enderroc de la Ciutadella. Podem suposar, doncs, que les restes d'origen medieval presentaven una cota de conservació més elevada abans de l'enderroc de la fortalesa borbònica i, per

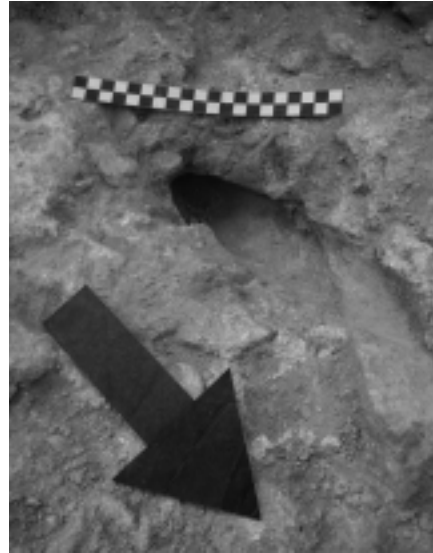

Figura 16
Detall d'una de les barrinades que es varen realitzar a la muralla medieval en el marc de l'enderroc de la Ciutadella.

tant, és possible que el portal de Sant Daniel es conservés en molt millor estat, enterrat dins del baluard "Del Rey" de la Ciutadella. La seva possible destrucció parcial durant els treballs d'enderroc de la fortalesa respondria, doncs, al fet que la seva cota de conservació era superior a la cota a què es va voler arribar per tal de construir el parc de la Ciutadella.

Tot i que en la intervenció del portal de Sant Daniel no vam documentar barrinades a les estructures corresponents a la Ciutadella, cal assenyalar que a la intervenció que es va dur a terme paral·lelament als terrenys de l'estació de França, es localitzaren forats de barrina a la contraescarpa de la Ciutadella en aquell sector, cosa que demostra la seva utilització també per a l'enderroc de la fortalesa borbònica (Santanach, inèdit: 31).

CONCLUSIONS

La intervenció arqueològica a l'entorn de l'antic portal de Sant Daniel de Barcelona ha permès de certificar-ne el magnífic estat de conservació, fet que ha fet possible, ampliar el coneixement d'un sector de la muralla d'origen medieval que ens era força desconegut. Gràcies a

20. Aquests contraforts són habituals en aquest tipus de fortificacions d'època moderna. Podeu veure'n un altre exemple com és el del castell de Montjuïc a Pujades, J. (2007), pàg. 200.

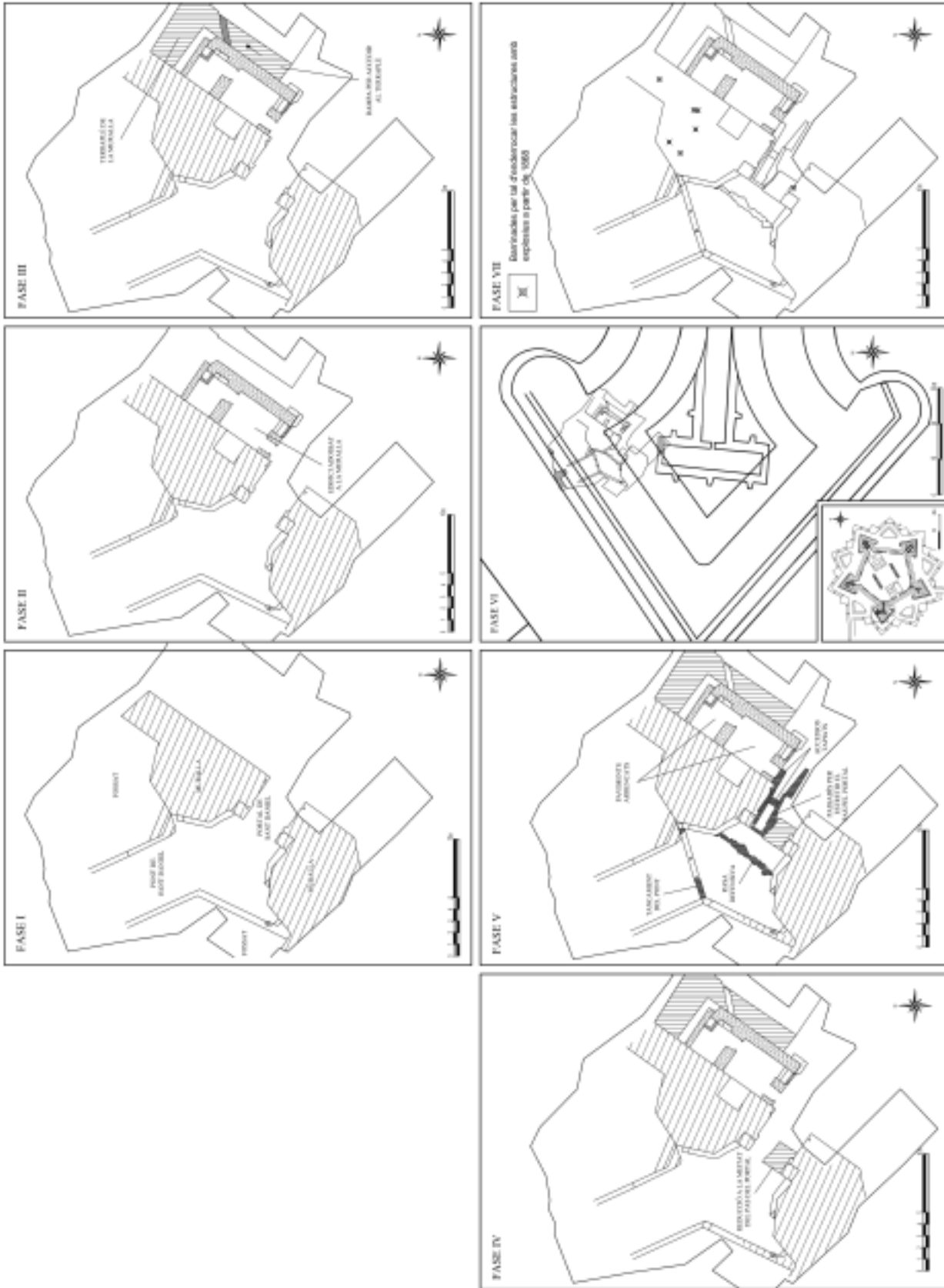

Figura 17
Portal de Sant Daniel. Fases.
(Planimetria: Miquel Gea)

l'excavació en extensió d'uns 600 m², hem pogut obtenir una visió arqueològica de l'evolució de les estructures defensives d'aquest sector de la ciutat des del segle XIV fins a principis del segle XVIII, de la qual s'han diferenciat set fases en funció de la cronologia de les estructures que s'hi van construir (fig. 17):

I – Segle XIV. Construcció de la muralla, el portal i el pont de Sant Daniel.

II – Segle XVI. Construcció d'un edifici adossat a la muralla.

III – Principis del segle XVII. Construcció del terraplè de la muralla, a tocar de l'edifici anterior, i d'una rampa d'accés a aquest terraplè.

IV – Finals del segle XVII - Construcció del baluard de Santa Clara i nova funcionalitat del portal de Sant Daniel.

V – Inicis del segle XVIII. Construcció d'elements defensius en el marc de la Guerra de Successió.

VI – 1716 - 1718 aprox. Construcció de la ciutadella borbònica de Barcelona. Aquest fet suposà l'amortització de les estructures precedents, que van quedar enterrades a l'interior del farciment d'un dels cinc grans baluards d'aquesta construcció militar.

VII – Enderrocament de la fortalesa borbònica. Aquest enderrocament s'efectuà, si més no parcialment, mitjançant barrinades amb explosius, la qual cosa afectà de forma molt important les restes medievals que, fins aleshores, havien quedat preservades a l'interior d'un dels baluards.

L'excavació no només ens ha aportat informació sobre l'evolució del sistema defensiu de la ciutat, sinó que, especialment, ha proporcionat una colpidora visió dels fets que van tenir lloc a Barcelona a l'estiu de 1714. L'abundant presència de material bèl·lic, especialment bales de canó, els impactes d'aquests projectils al parament de la muralla, les barricades i obstacles diversos per dificultar l'accés a l'enemic i, sobretot, el tapiat a correuita del passadís de l'interior del portal, donen fe de la intensitat dels combats i fan molt més proper un conflicte que va tenir lloc fa gairebé 300 anys i que fou transcendent per entendre la posterior evolució social, econòmica i política de la ciutat i de tot el Principat. En aquest sentit, creiem que aquest jaciment, conjuntament amb el jaciment del Born, poden apropar de forma molt més entenedora la història d'aquest període a la ciutadania, fent palès, entre d'altres moltes coses, per què es bastí en aquest indret la ciutadella que donaria posteriorment nom al parc. L'èxit d'aquest tipus d'iniciativa va quedar

demonstrat durant el procés d'excavació, gràcies a la feina feta des del Museu d'Història de la Ciutat, que va instal·lar un mirador obert al públic que permetia, d'una banda, observar els treballs d'excavació i, d'altra banda, contemplar les restes arqueològiques a mesura que s'anaven exhumant. També hi va haver la possibilitat d'ampliar la informació assistint a alguna de les visites guiades que el Museu va dur a terme cada cap de setmana mentre va durar l'excavació arqueològica.

BIBLIOGRAFIA

ALBERTÍ, S. 1964. *L'onze de setembre*, Barcelona.

ARTIGUES, P. L.; FERNÁNDEZ, A. (inèdit). Memoria de la intervenció arqueològica en "L'Antic Mercat del Born" de Barcelona. Dades de la intervenció: novembre de 2001-abril de 2002, 13 de novembre de 2002.

CARRERAS, F. 1913?-1918? "La Ciutat de Barcelona", *Geografia General de Catalunya* (dir. Francesc Carreras i Candi), vol. 5, Barcelona.

CASTILLO, R. J. (inèdit). Memòria científica de la intervenció arqueològica al C/ Circumval·lació, 1B, Barcelona (el Barcelonès), del 2 al 12 de gener de 2006. Codi MHCB 315/05, Mataró, gener de 2006.

CUBELES, A. 1993. "La problemàtica a l'entorn de la incidència del decret del batlle reial de Barcelona sobre els oficis de bateadors i tintorers de fustanyes de l'any 1255 en la historiació de les muralles de Barcelona del segle XIII", a *III Congrés d'història de Barcelona. La Ciutat i el seu territori, dos mil anys d'història*, Barcelona, 20, 21 i 22 d'octubre de 1993, Barcelona.

CUBELES, A. 2003. "Poder públic i llançament urbanístic en el segle XIV", *El procés urbà i la identitat gòtica de Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 8, Barcelona.

- CUBELES, A.; PUIG, F. 2004. "Les fortificacions de Barcelona", a: *Abajo las murallas!!! 150 anys de l'enderroc de les muralles de Barcelona*, Barcelona.
- DÍAZ, C. 2003. *La fortificación abaluartada. Una arquitectura militar y política*, Madrid.
- GALERA, M.; ROCA, F.; TARRAGÓ, S. 1982. *Atles de Barcelona. Segles XVI-XX*, Barcelona.
- GARCÍA, A.; GUÀRDIA, M. 1986. *Espai i societat a la Barcelona preindustrial*, Barcelona.
- GARRIGA, M. 1862. *Memoria que acompaña al plano de la Ciudadela de Barcelona y proyecto de su derribo*, Barcelona.
- GEA, M. (inèdit). Memòria de la intervenció arqueològica al passeig Pujades, 10-20, passeig Picasso, 7-21 (Parc de la Ciutadella), del 17 d'octubre de 2005 al 20 de maig de 2006, Mataró, desembre de 2006.
- HERNÁNDEZ, F. X. 2003. *Història militar de Catalunya. La defensa de la Terra*, vol. III. Barcelona.
- HUERTAS, J.; RODRÍGUEZ, M. 2000. "Muralla medieval de Barcelona: Darreres intervencions arqueològiques", *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya: actes*, Capellades.
- MORALES GARCIA, F. (inèdit). Memòria científica de la intervenció arqueològica efectuada al C/ Picasso, 7-21 / Jardins de Fontserè i Mestre (Parc de la Ciutadella), Barcelona (Barcelonès), del 14 de març a l'1 d'abril de 2005, Codi MHCB 073/05, Mataró, abril de 2005.
- MUÑOZ, A.; CATÀ, J. 2005. *Repressió borbònica i resistència catalana (1714-1736)*, Barcelona.
- PARPAL, C. 1906. *Dietario inédito de la ciudad de Barcelona en la década de 1767 a 1777 según un manuscrito inédito de D.J. Sagarriga, Conde de Creixell (...)*, Barcelona.
- PERELLÓ, A. M. 1996. *L'arquitectura civil del segle XVII a Barcelona*, Barcelona.
- PLAZANET, M. DE, 1872. "Proporción y principales aplicaciones de la dinamita", a: COLEGIO DE INGENIEROS DE CAMINOS, CANALES Y PUERTOS (ESPAÑA). *Revista de Obras Públicas*, 10, consultat a: http://ropdigital.ciccp.es/public/detalle_articulo.php?registro=1859 (Data de consulta: 4 de juny de 2007).
- PUJADES, J. 2007. "Balanz anual de l'activitat arqueològica a la ciutat (any 2006)", *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona, Quarhis*, núm. 03, pp. 183-213.
- SANPERE, S. 1890. *Topografía antigua de Barcelona: rodalia de Corbera*, Barcelona.
- SANPERE, S. 1911. *Los terrenos de la Ciudadela*, Barcelona.
- SANTANACH, L. (inèdit). Informe preliminar de la intervenció arqueològica al passeig de Circumval·lació, 8-14 - Estació de França, Barcelona (el Barcelonès), del 31 d'octubre al 29 de desembre de 2006 i del 5 al 25 de gener de 2007, Codi MHCB 028/06, Mataró, febrer de 2007.
- SUAU, L. (inèdit). Memòria de la intervenció arqueològica a l'Estació de França (Barcelona), agost de 2003. Codi MHCB 102/03, Barcelona, setembre de 2003.
- SUREDA, J. 2005. *El Palau del Parlament*, Barcelona.
- TORRAS, J. M. 1999. *La Guerra de Successió i els setges de Barcelona*, Barcelona.
- TRAVESET, A. (inèdit). Memòria conjunta tècnica de les intervencions següents: C/ Pujades i C/ Wellington; entorn del Parc de la Ciutadella; C/ Almogàvers i passeig Lluís Companys. Codi MHCB 09/02, Barcelona, novembre de 2003.